

Færre menn blir fedre¹

Kari Skrede

Barnløsheten øker mer for menn enn for kvinner i dagens unge og yngre generasjoner. Det har også vært en markert nedgang i andelen menn som ved 40-årsalder bor sammen med barn (egne eller ste- barn) som de forsørger. Den sterke økningen i barnløsheten for menn, kombinert med en sterkere sosial seleksjon til det nære foreldreskapet, tyder på at de framtidige utfordringene med en aldrende befolkning vil kunne forsterkes av endringer i familie og husholdstrukturen. Det er grunn til å vente større forskjeller i barnløsheten etter kjønn og sosioøkonomiske kjennetegn enn de vi finner i dagens eldrebefolkning.

Innledning: Ungdomsfase i endring

De siste tiårene har det skjedd omfattende endringer i innhold og varighet av livsløpets ungdomsfase. Det tar lengre tid før dagens unge blir selvforsørgende, samtidig som den økte satsingen på utdanning, endringene i familieetableringsmønsteret og den generelle arbeidsmarkedsutviklingen også bidrar til endrete rammebetingelser for ungdomsfasen. Utviklingen mot økt likestilling mellom kjønnene er en sentral del av dette bildet. Unge kvinner av i dag har utvidete muligheter til å planlegge sine livsløp og forme sine levekår sammenliknet med tidligere generasjoner av kvinner. I årskullene som er født etter 1960, har kvinnene i gjennomsnitt også noe lenger utdanning enn jevnaldrende menn. Det er relativt flere kvinner enn menn som fullfører utdanning på universitets- og høyskolenivå, mens det er en høyere andel menn som tar fagutdanning i videregående skole (Skrede 1999, 2002a).

Parallelt med denne utviklingen har den sosiale differensieringen og betydningen av utdanning endret seg, både i arbeidsmarkedet og i familieetableringsmønsteret. Arbeidsmarkedet krever mer kompetanse, og det har blitt relativt færre jobber for ikke-faglærte. Kompetansekravene forsterkes i lavkonjunkturperioder, hvor særlig unge på vei inn på arbeidsmarkedet har vært relativt hardt rammet av arbeidsløshet. Dette har gitt større begrensninger og større konjunkturavhengighet mht. mulighetene for å velge mellom jobb og utdanning tidlig i livsløpet. Dette gjelder både unge kvinner og unge menn.

De fleste vestlige i-land har i denne perioden også gjennomgått omfattende demografiske endringsprosesser, vanligvis omtalt som *den andre demografiske transisjon* (van de Kaa 1987, Lesthaeghe 1995). Et av

hovedtrekkene ved denne er overgang fra et tradisjonelt familiemønster med ekteskap og barn tidlig i livsløpet, til utsatt familieetablering med sene ekteskap og barn kombinert med et lavere barnetall. Skilsmissehyppigheten har økt, og i mange land har det vært en markert økning i omfanget av samboerskap. Dette har gått sammen med en sterk vekst i kvinnenes utdanningsnivå og mødrenes deltakelse i lønnet arbeid. Endringene i fødselsmønsteret har gitt store svingninger i den periodebaserte fruktbarheten, men mindre i Norge enn i andre vesteuropeiske og nordamerikanske land.

Kjønn og familiedannelse

Endringene i ungdomsfasen og kontrastene i familiedannelsesprosessen i forhold til tidligere generasjoner er mer studert for kvinner enn for menn. En viktig årsak til dette er at endringene i familiedannelses- og fruktbarhetsmønsteret er bedre dokumentert for kvinner. Den løpende befolkningsstatistikken følger utviklingen i kvinnenes fruktbarhet og fødselsmønster. Gjennom økt anvendelse av registerdata har det vært satset på analyser av endringene i fruktbarhetsmønster og familieetablering. For Norges vedkommende har vi etter hvert kommet langt mht. å benytte registerdata både for å beskrive de omfattende endringene i fødselsmønsteret, og som grunnlag for analyse av endringsprosessene. Det har vært lagt vekt på å analysere effektene av endringer på andre livsløpsområder, særlig økningen i utdanningsnivå og endringer i tilknytningen til arbeidsmarkedet. Det er vel kjent at det har vært en markert utsettelse av fødslene, og at unge kvinner i dag i stor grad kombinerer barneomsorg med lønnet arbeid. Sammenliknet med andre vestlige i-land kjennetegnes utviklingen i Norge også av et relativt høyt fruktbarhetsnivå. Alle yngre kvinnekohorter som hittil har passert 40-årsalder har nådd reproduksjonsnivået med 2,1 barn pr. kvinne. Tendensene går i imidlertid i retning av noe større forskjeller i barnetall i de yngre kvinnekohortene, sammenliknet med barnetallsfordelingen i kvinnekohortene fra slutten av 1940-tallet og det tidlige 1950-tallet. Andelen

Kari Skrede er forskningssjef ved Seksjon for demografi og levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå (kse@ssb.no)

¹ Jeg er takknemlig for nyttige kommentarer fra Helge Brunborg, Trude Lappégard, Torkild Lyngstad, Turid Noack og Marit Rønsen.

barnløse kvinner og andelen ett-barnsmødre har økt. Det har også andelen kvinner med tre og flere barn, mens andelen to-barnsmødre har gått markert ned sammenliknet med toppnivået i fødselskohortene fra det sene 1940-tallet og det tidlige 1950-tallet (Lappegård 2000, Statistisk sentralbyrå 2004a).

For mennenes vedkommende har oppmerksomheten rundt endringene i ungdomsfasen først og fremst vært rettet mot økonomiske levekår og betingelsene på arbeidsmarkedet, og de reduserte mulighetene til å velge selvforsørgelse ved arbeid framfor utdanning tidlig i det voksne livsløpet. Endringene i familieetableringsmønsteret for menn dekkes ikke på samme måte for menn som for kvinner i den løpende registerbaserte statistikken. Erfaringene fra tidligere og pågående forskning peker imidlertid i retning av at vi trenger informasjon om begge kjønn for å få innsikt i endringene som skjer i familiedannelse og samlivsutvikling. I denne artikkelen presenterer vi hovedresultatene fra et nylig gjennomført forskningsprosjekt². Prosjektet tok sikte på å utnytte tilgjengelige registerkilder i Statistisk sentralbyrå til å få bedre innsikt i konsekvensene av endringene i ungdomsfasen for menns familieetablering og familieutvikling. Analysen er utelukkende basert på kobling av tilgjengelige registerdata (se boks om *Mannskohortregisteret*).

En viktig motivasjon for å gjennomføre prosjektet var resultatene fra undersøkelsen *Levekår i støpeskjeen*. Dette prosjektet var basert på aggregerte data fra Inntektsregisteret for perioden 1990 -1995 for kullene født i 1960 - 1975, inndelt i grupper etter kjønn, utdanningsnivå, sivilstand og familiestatus. I analysen brukte vi opplysningene om mottatt barnetrygd som indikator for kvinnes familiestatus og opplysningene om forsørgerfradrag i skatt (se boks) som indikator for mennenes familiestatus. Undersøkelsen viste for det første et betydelig og økende «farsunderskudd» med alder innen de enkelte fødselskullene av menn, ved at andelen kvinner med barnetrygd var langt høyere enn andelen menn med forsørgerfradrag i passende aldersgrupper. Dette var for så vidt et ventet resultat, siden forsørgerfradrag bare ble gitt til foreldre som bor sammen med barn som de forsørger. Siden flere kvinner enn menn er enslige forsørgere, var det ikke uventet at det var flere kvinner som mottok barnetrygd enn det var menn med forsørgerfradrag i passende aldersgrupper. Undersøkelsen viste imidlertid også betydelig forskjeller i gjennomsnittsinntekt mellom menn med og menn uten forsørgerfradrag, når vi sammenliknet menn etter utdanningsnivå og fødselskohort. Disse inntektsforskjellene var størst for menn med kort utdanning og økte med alder innen de enkelte fødselskohortene. Forskjellene i andelen samboende foreldre henholdsvis blant kvinner og blant

menn, tydet dermed på en betydelig seleksjon til statusen samboende og forsørgende far, særlig blant menn med relativt kort utdanning (Skrede 1999, 2002a).

Resultatene fra denne undersøkelsen motiverte oss til en mer dyptpløyende undersøkelse av menns familiedannelse og familieutvikling over livsløpet, basert på tilgjengelige registerdata. Ved å bruke fødselsfilens opplysninger om menns registrerte foreldreskap (fødsler) og kombinere dette med skattelikningenes opplysninger om forsørgerfradrag, er det mulig å analysere menns overgang til registrert farskap og overgang til status som forsørgende og samboende far som separate livsløpsoverganger, uavhengig av mennenes formelle sivilstand. Det er også mulig å følge stabiliteten i mennenes forsørgerstatus over tid og undersøke i hvor stor grad seleksjonen til henholdsvis registrert og samboende fedreskap er påvirket av sosioøkonomiske kjennetegn som inntekt og utdanning. En slik undersøkelse er et viktig supplement til tidligere og pågående forskning om fruktbarhet og familiedannelse basert på registerdata om kvinners fødsler.

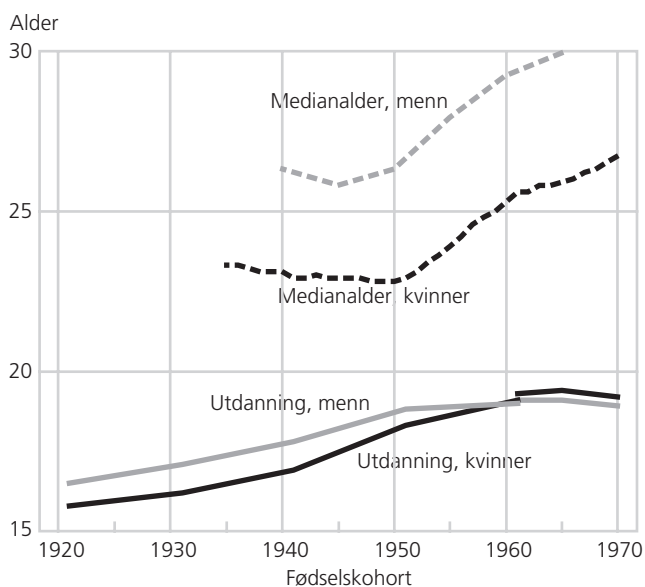
Ved å ta med både yngre og eldre fødselskohorter av menn kunne vi også undersøke endringene i menns familiedannelse og familieutvikling i dagens unge og yngre generasjoner, sammenliknet med mennene som etablerte seg før «girsiftet» i familieetableringsprosessen fant sted på det tidlige 1970-tallet. En grunnleggende hypotese var at familiedannelsesprosessen er blitt mer sosialt selektiv, og at utslagene her er sterkest for menn. Dette er en antatt effekt av kvinners økte økonomiske autonomi, som både har gitt dem mulighet til å være mer selektive mht. valg av partner og større makt og mulighet til å bryte ut av en utilfredsstillende familiesituasjon.

Sterkere utsettelse av førstefødsel for menn enn for kvinner

Figur 1 viser at det har vært omfattende endringer både i gjennomsnittlig varighet av utdanning og i familieetableringsmønsteret. Den viser også at tendensen til utsettelse av fødslene begynte i tidligere fødselskohorter for menn enn for kvinner. Dette er en direkte effekt av at fedrene i gjennomsnitt er eldre enn mødrene ved første barns fødsel. I figuren har vi bare observasjoner for hver femte fødselskohort av menn. Her markerer 1945-kohorten den laveste medianalderen og «snupunktet» for menn. Dersom vi hadde hatt løpende observasjoner for alle fødselskohorter av menn slik vi har for kvinnene, ville vi etter alt å dømme observert et snupunkt i 1947-kohorten eller i 1948-kohorten, siden det er 1950-kohorten som markerte minimumsalderen for kvinnes vedkommende med en medianalder på 22,8 år ved første barns fød-

² Forskningsprosjektet *Kjønn, familiedannelse og forsørgermodeller*: Mer likestilling og større ulikheter har vært støttet av Velferdstatsprogrammet i Norges forskningsråd i perioden 2000 -2003. Resultatene som presenteres i artikkelen bygger på analyser presentert i to tidligere publiserte artikler (Skrede 2003a, 2004), med mer detaljert dokumentasjon tilgjengelig i to konferansepaper (Skrede 2002b, 2003b).

Figur 1. Medianalder ved første fødsel og gjennomsnittlig varighet av utdanning¹ (alderstandardisert) etter kjønn og fødselskohort

¹ Aldersstandardisert varighet av utdanning omfatter varighet av grunnskole og beregnet varighet av høyeste gjennomførte utdanning, med tillegg av alder ved grunnskolestart.

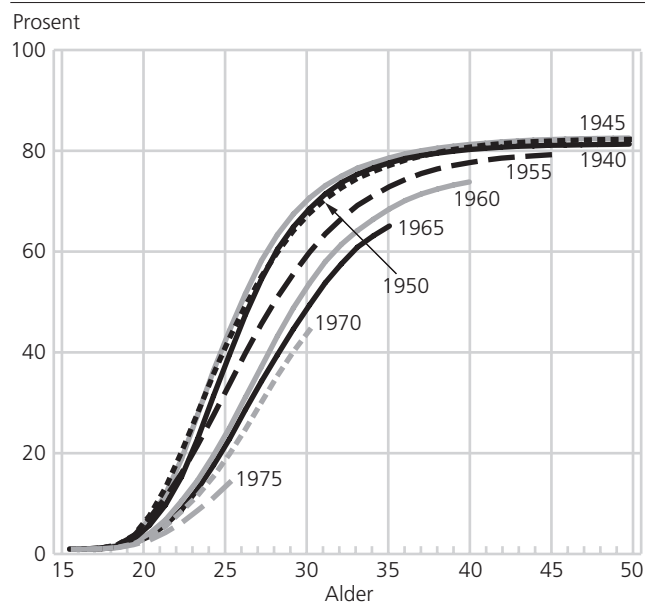
Kilder: Medianalder ved første fødsel: Kvinner (Lappegård 2000). Menn BESYS (Skrede 2002b, Mannskohortregisteret).

Utdanning: Fødselskohortene 1921-1960: Folketellingen 1990, Fødselskohortene 1961-70: Befolkningens høyeste utdanning 1995.

sel. Figuren viser også at medianalderen ved første fødsel har økt mer for menn enn for kvinner. For 1945-kohorten var det en forskjell på 3,1 år mellom kvinner og menns medianalder ved første barns fødsel, mens forskjellen økte til 4 år for fødselskohorten 1955 og holdt seg på dette nivået fram til 1965-kohorten.

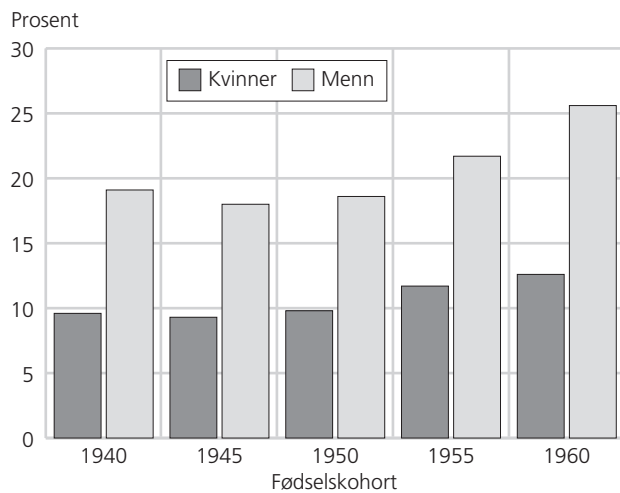
For 1970-kohorten kommer nok denne forskjellen til å øke ytterligere. Figur 2 viser at andelen av 1970-kohorten som var blitt fedre ved 30-årsalder lå godt under nivået for 1965-kohorten ved tilsvarende alder. En forsiktig trendforlengelse av kurvene i figur 2 peker i retning av en medianalder ved første barns fødsel på ca. 32 år for mennene i 1970 kohorten, mot 26,7 år for de jevnaldrende kvinnene. Figur 2 viser for øvrig at andelen som var blitt fedre i de tre eldste kohortene i liten grad økte etter 45-årsalderen. Andelen samlet seg stort sett rundt samme videre aldersforløp i de tre kohortene. For de yngre kohortene er det imidlertid en klart avtakende tendens fra eldre til yngre kohorter i andelen som har blitt fedre innen de enkelte alderstrinn. Det er en markert reduksjon i andelen som er blitt fedre ved 40-årsalder fra 1950-kohorten til 1960-kohorten. Figur 3 viser at barnløsheten ved 40-årsalder har økt mye mer for menn enn for kvinner når kohortene født 1940 - 1960 sammenliknes. Andelen barnløse var lavest i 1945-kohorten for både kvinner og menn. Fra 1945-kohorten til 1960-kohorten økte andel barnløse ved 40 år alder for kvinner fra 9,3 prosent til 12,6 prosent, mens andelen

Figur 2. Kumulert fordeling for andel menn med registrerte fødsler etter alder. Utvalgte fødselskohorter av menn 1940-1975

Kilde: BESYS-registeret, Statistisk sentralbyrå

Figur 3. Andel barnløse ved 40 år: Utvalgte fødselskohorter 1940-1960. Kvinner og norskfødte menn

Kilde: BESYS-registeret, Statistisk sentralbyrå

barnløse menn gikk opp fra 16,7 prosent til 25,6 prosent.

Utviklingen tyder på at det vil bli en betydelig høyere andel barnløse menn i dagens unge og yngre generasjoner enn hva det var i generasjonene som var unge før «girsiftet» i familieetableringen tidlig på 1970-tallet. Nå representerer ikke 40-årsalder den samme biologiske grense for foreldreskapet for menn som for kvinner. Selv om figur 2 viser at det i de eldre fødselskullene var en beskjeden andel menn som fikk sitt første barn etter at 40-årsalder var passert, kan vi ikke helt utelukke at det i de yngre fødselskohortene vil kunne skje en relativt sterkere «oppheiting» av utsatte fødsler etter 40-årsalder blant menn som har vært

Tabell 1. Andel menn med registrert farskap og fordeling på ettkullsog flerkullsfedre¹ per 31/12 2000. Utvalgte fødselskohorter 1940-1970

Fødselskohort	Alder per 31/12 2000	Andel menn med registrert farskap. Prosent	Ettkullsfedre. Prosent	Flerkullsfedre. Prosent	N per 31/12 2000
1940	60 år	82,2	92,9	7,1	23 129
1945	55 år	83,3	91,8	8,2	31 410
1950	50 år	83,0	88,3	11,7	30 751
1955	45 år	79,9	88,0	12,0	31 732
1960	40 år	74,4	89,1	10,9	31 337
1965	35 år	65,5	91,3	8,7	34 283
1970	30 år	44,3	94,6	5,4	33 481

¹ Ettkullsfedre: Har alle registrerte fødsler med samme mor.

Flerkullsfedre: Har registrerte fødsler med to eller flere mødre.

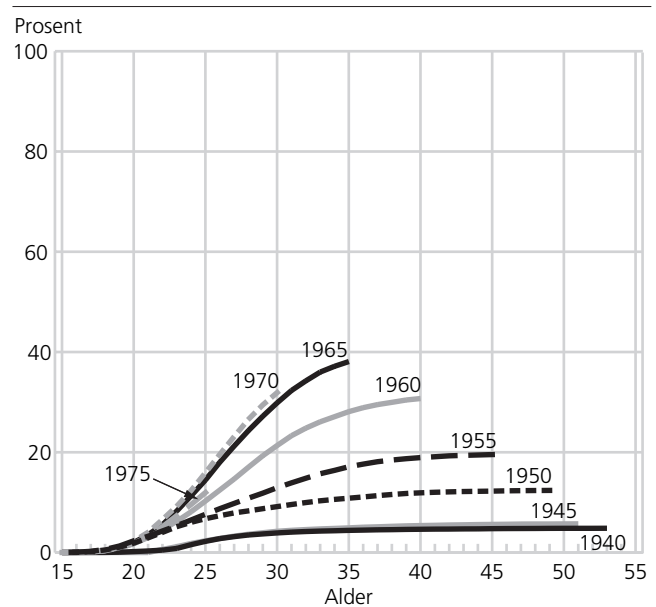
barnløse inntil da. Tabell 1 viser imidlertid at én viktig grunn til at barnløsheten øker relativt mer for menn enn for kvinner, etter alt å dømme ligger i en markert økning i andelen «flerkulls»- fedre (definert ved at mannen har registrert felles foreldreskap med mer enn én kvinne). Økningen i andelen «flerkullsfedre» tilsier at en del kvinner som potensielt kunne vært valgt som partnere av de barnløse mennene, allerede er opptatt.

Det er en markert trend for de yngre kohortene at både andelen barnløse menn og andelen flerkullsfedre øker i forhold til de eldste kohortene. I 1940-kohorten var det 7,1 prosent flerkullsfedre blant mennene som var blitt fedre innen 60-årsalder, mens andelen flerkullsfedre var økt til 12 prosent i 1955-kohorten, blant mennene som var blitt fedre innen 45-årsalder. Satt litt på spissen kan vi si at utviklingen i tabell 1 signaliserer en økt resirkulering av «pent brukte» menn i de yngre fødselskohortene, med konsekvens at andelen «ubrukte» og barnløse også øker i de samme årsklassene.

Større spredning i familiedannelsesmønsteret

En effekt av den markerte utsettelsen av førstefødsle- ne er at vi også får en større spredning i familiedannelsesmønsteret. Selv om hovedtyngden av unge kvinner og menn utsetter fødsle- ne, er det fortsatt noen som starter tidlig. Ett av siktemålene med prosjektet var å forbedre innsikten i omfanget av fødsler i og utenfor samboerskap blant de tidligere starterne. Det er vel kjent at det siden det tidlige 1970-tallet har vært en markert økning i andelen barn fødte av samboende foreldre. Den beste dokumentasjon av dette har vært økningen i andelen barn født utenfor ekteskap, fra gjennomsnittlig 9 prosent i 1971-75 til et stabilt nivå nær 50 prosent fra midten av 1990-tallet (Statistisk sentralbyrå 2004b, tabell 67).

På grunnlag av tidligere undersøkelser basert på intervjudata og registerdata fra Medisinsk fødselsregister har det vært antatt at veksten i antall fødsler utenfor ekteskap først og fremst må sees i sammenheng med økende andel barn som blir født av samboende forel-

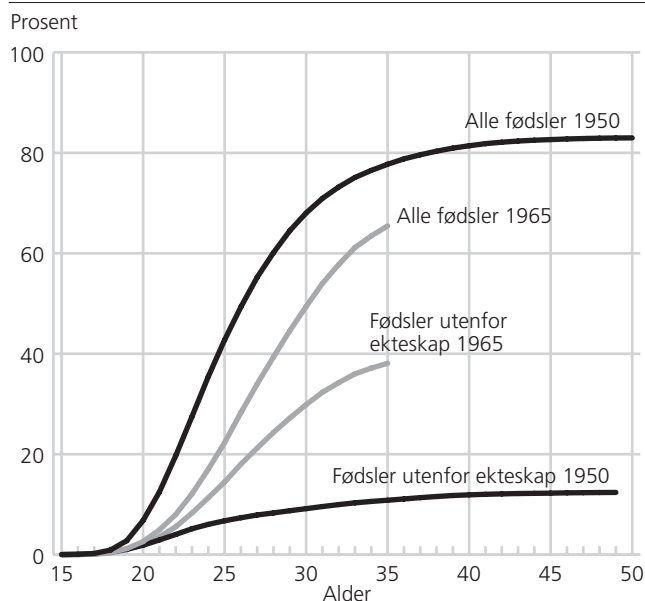
Figur 4. Kumulert fordeling for andel menn med første registrerte fødsel utenfor ekteskap. Utvalgte fødselskohorter av menn 1940 -1975

Kilde: BESYS-registeret, Statistisk sentralbyrå

dre. Dette bekreftes nå også av den løpende familie- statistikken. Statistisk sentralbyrå har f.o.m. 2001 registrert mors samboerstatus i den løpende fødsel- statistikken. Andelen enslige mødre ved fødselen lå i perioden 2001-2003 på rundt ti prosent, noe lavere i de to første årene og litt høyere (10, 5 prosent) i 2003 (Statistisk sentralbyrå 2004a). Den løpende familie- statistikken skiller ikke på samlivsstatus etter paritet (barnets fødselsnummer). Pilotprosjektet som utviklet registerkriteriene for å fastlegge mors samlivsstatus ved fødselen, viste imidlertid at andelen enslige mødre lå en god del høyere for førstefødsle- ne enn for fødsle- ne med høyere paritet. Analysen var basert på fødselmeldingene fra 1999. Den viste at mens andelen mødre som hverken var gifte eller samboende ved barnets fødsel etter registerkriteriene som ble lagt til grunn, var knapt 12 prosent for alle fødsler under ett, var den 19 prosent for de førstegangsfødende (By- berg, Foss og Noack 2001, s. 42).

Datamaterialet fra Mannskohortregisteret gir mulig- het til å følge utviklingen i farskap utenfor ekteskap tilbake til 1964, for tidligere år har vi ikke sivilstands- opplysninger om mennene (se boksen). Det innebærer at opplysningene om fødsler utenfor ekteskap er ufull- stendige for de to eldste kohortene som er fulgt fra henholdsvis 24 og 19 år, slik at 1950-kohorten er den eldste kohorten som vi kan observere fra tidlige ung- domsår. Figur 4 viser at det har vært en markert øk- ning fra eldre til yngre fødselskohorter i andelen menn som har fått sitt første barn utenfor ekteskap. I fødselskohorten fra 1950 fikk 12 prosent av mennene sitt første barn utenfor ekteskap. Hovedtyngden av disse barna var født før faren ble tretti år. I 1965-ko- horten øker andelen menn med første fødsel utenfor ekteskap også markert etter at 30-årsalder er passert.

Figur 5. Kumulerte fordelinger for alder henholdsvis ved første registrerte fødsel og ved første registrerte fødsel utenfor ekteskap. Menn, fødselskohortene 1950 og 1965

Kilde: BESYS-registeret, Statistisk sentralbyrå

Ved 35-årsalder hadde om lag 65 prosent av 1965-fødselskohorten fått sitt første barn. Av disse hadde over halvparten (38 prosent av fødselskullet) fått første barn utenfor ekteskap. Av fødslene som fant sted før mennene fylte 25 år, var hovedtyngden utenfor ekteskap.

I analysene brukte vi registeropplysningen om fars forsørgerstatus (målt ved forsørgerfradraget) i året etter fødselen som et felles mål for andel gifte og samboende fedre ved fødselen. Dvs. at fedre i samboerforhold som ble oppløst kort tid etter fødselen, ble regnet som ikke-samboende fedre. Nå går opplysningene om forsørgerfradrag riktignok bare tilbake til 1977, slik at vi også her savner opplysninger om det tidlige livsløpet til de eldste kohortene. Vi vurderer dette som en feilkilde av moderat størrelse. Samlet for perioden 1976 - 80 var andelen fødsler utenfor ekteskap 12,4 prosent, dvs. en relativt beskjeden økning fra ni prosent i den foregående femårsperioden 1971-75 (Statistisk årbok 2004, tabell 76). Den retrospektive Familie- og yrkesundersøkelsen fra 1988 tydet også på at fødsler i samboerskap var et relativt sjeldent fenomen før 1977 (Blom, Noack og Østby 1993). Det er derfor realistisk å regne med at hovedtyngden av fødslene utenfor ekteskap før 1977, skjedde uten at foreldrene var samboere.

I de yngre fødselskohortene er andelen førstefødsler i ekteskap kommet i klart mindretall i det aldersintervallet som vi observerer i tabell 2. En stor del av disse fødslene finner sted i samboerskap, men tabell 2 viser at det er en betydelig andel av de *tidlige* fødslene som finner sted utenfor etablerte samboerforhold eller i samboerforhold som har blitt oppløst etter kort tid.

Tabell 2. Andel av fedre med første fødsel i år t som ikke mottok forsørgerfradrag for barn i år t + 1. Observasjonsperiode fødsler (t): 1976-1999 og skatt (t+1): 1977-2000. Utvalgte fødselskohorter 1940-1980

Fødselskohort	Andel av nye fedre i år t uten forsørgerfradrag i år t+1. Prosent	Aldersintervall i observasjonsperioden	Antall førstefødsler i observasjonsperioden
1940	20,3	36-60	694
1945	16,1	31-55	3 036
1950	12,6	26-50	10 330
1955	13,3	21-45	21 899
1960	15,9	16-40	22 845
1965	19,1	13-35	20 978
1970	26,2	13-30	11 737
1975	43,2	13-25	2 369
1980	80,5	13-20	118

Tallene i tabell 2 kan riktignok ikke sammenliknes direkte på kohortnivå, siden de omfatter ulike deler av livsløpet for yngre og eldre kohorter. Vi har imidlertid gjennomført en forløpsanalyse hvor vi ser direkte på overgangen fra fødsel utenfor ekteskap i år t til samboerskap i år t + 1 (Skrede og Lyngstad 2003). Blant menn som får sitt første barn tidlig i livsløpet (før 25-årsalder), er det en lav andel som bor sammen med og forsørger barn året etter at barnet ble født. Sannsynligheten for å være samboende far året etter fødsel (blant menn som ikke fikk første barn i ekteskap) øker med mannens alder, utdanning og inntekt. Analysen viser også at sannsynligheten for førstefødsel uten overgang til samboerskap året etter er markert høyere for de yngre fødselskohortene. Parallelt med at andelen tidlige førstefødsler samlet sett har gått ned for de yngre kohortene, er det en økende andel av de tidlige førstefødslene som fant sted utenfor parforhold og i ustabile samboerforhold. Analyse- ne tyder på at det er blitt mer markerte sosiale forskjeller i familiedannelsesprosessen i de yngre kohortene, mellom dem som får barn tidlig i livsløpet og dem som utsetter fødslene.

Større autonomi for mødrene - sterkere seleksjon av samboende fedre

Den høye andelen ikke-samboende fedre blant de tidlige starterne er tankevekkende, ikke minst siden andelen tidlige starterne fortsatt er relativt høyt i Norge sammenliknet med de andre nordiske land. Gunnar Anderssons analyser av utviklingen i fruktbarhetsnivået etter paritet i Norge, Sverige og Danmark i perioden fra 1970 fram til slutten av 1990-tallet, viser at førstefødselsratene for unge kvinner (15-29 år) gjennom hele perioden har ligget høyere i Norge enn i Sverige og Danmark. Kontrasten er særlig stor mellom Norge og Sverige, der førstefødselsratene har svingt betydelig med økonomiske konjunkturer. Det er også verdt å merke seg at det først og fremst er for førstefødslene at Norge skiller seg ut med noe høyere rater for unge kvinner enn Sverige og Danmark. Andrefødselsratene ligger heller litt lavere for Norge enn for de to andre landene (Andersson 2002, 2004).

Boks: Datagrunnlaget i Mannskohortregisteret

Prosjektet er basert på data fra register og analyserer fullstendige populasjoner. Populasjonen for analysene som presenteres her omfatter menn født i Norge i utvalgte fødselsår (hvert femte år) i perioden 1940 - 1980. Mennene er fulgt over tid mht. registrerte barnefødsler (i Norge), sivilstandsendringer, utdanning og inntektsopplysninger fram til sluttåret for registeret (2000), ev. fram til år for utvandring eller død for menn som utvandret fra landet eller døde før 31.12.2000. Mannskohortregisteret omfatter også samme type opplysninger om menn fra de utvalgte fødselsårene med annet fødeland enn Norge, forutsatt at de var registrert bosatt i Norge i basisåret for etablering av datasettet (pr. 31.12.1999). Populasjonen av utenlandsfødte menn er ikke inkludert i analysene som presenteres her. Datasettet om utenlandsfødte menn er begrenset til opplysninger knyttet til mennene i norske register. Dette medfører at vi bare har relevante data om deres tidligere livshistorie for perioden etter at de innvandret til Norge, slik at vi ikke har mulighet for å gjennomføre tilsvarende analyser som de som presenteres i denne artikkelen for utenlandsfødte menn.

Registerbaserte undersøkelser omfatter i utgangspunktet alle personer i den definerte populasjonen. Dette innebærer at datamaterialet ikke er forbundet med risiko for selektivt frafall, som kan være et problem med intervjubaserte data fra utvalgsundersøkelser, hvor såkalte «utsatte» grupper lett blir underrepresentert. Datamateriale fra register vil imidlertid være begrenset til opplysninger som finnes i registeret. Opplysningene om menns barnefødsler er basert på registrerte og erkjente farskap. Det innebærer at vi «mister» biologiske fedre som ikke har erkjent farskap. De aller fleste barn som blir født i Norge har registrerte fedre. I flg. opplysninger fra SSBs seksjon for befolkningsstatistikk har andelen fødsler med uoppgitt eller ukjent far over lang tid ligget på et stabilt nivå omkring 1,0 - 1,5 prosent av årlig antall fødsler. Noen av mennene som er registrert som fedre er heller ikke nødvendigvis de biologiske fedre til barnet. Siden vi i

dette prosjektet ikke analyserer menns biologiske fruktbarhet, men de sosiale konsekvensene av erkjent fedreskap, vurderer vi opplysningene om registrert farskap som relevante. Vi ser det ikke som et stort problem at dette ikke nødvendigvis sammenfaller med biologisk farskap. Av samme grunn har vi heller ikke forsøkt å skille ut i datamaterialet menn som har blitt fedre via adopsjon av barn, selv om dette i prinsippet skal la seg gjøre ved kombinasjon av ulike registeropplysninger.

Forsørgerfradraget er brukt som indikator på mennenes familiestatus, dvs. om mannen i et gitt år var samboende med barn som han forsørget. Forsørgerfradraget er et fradrag i skatt som i perioden 1977-2000 ble gitt til personer som forsørget barn i alderen 0-18 år. Det omfattet både egne barn og ev. stebarn, men ble innvilget bare til foreldre/steforeldre som bodde sammen med de forsørgete barna, dvs at bidragspliktige foreldre ikke var omfattet av ordningen. For foreldre med lav skattbar inntekt ble fradraget helt eller delvis utbetalt som negativ skatt, dvs. at målet for familiestatus også omfatter foreldre uten skattbar inntekt. Forsørgerfradraget ble gitt uavhengig av sivilstand og kan dermed brukes som et felles mål for familiestatus for gifte og samboende fedre.

Datamaterialet har en del begrensninger, først og fremst at vi mangler registerdata for det tidlige livsløpet for mennene i de to eldste kohortene (født 1940 og 1945). Sivilstandsopplysninger har vi bare f.o.m. 1964 og inntektsopplysninger (pensjonsgivende inntekt) først fra 1967 (da Folketrygden ble etablert). Utdanningsopplysninger har vi bare f.o.m. 1970. Opplysningen om forsørgerfradrag (for barn under 16 år), som vi bruker som indikator for å være samboende far dekker bare perioden f.o.m. 1977 - 2000. Den sterke veksten i barn født i samboerskap fant imidlertid sted etter at forsørgerfradraget som opprinnelig omfattet forsørgelse av barn i alderen 16-20 år) ble utvidet til å gjelde også mindre barn f.o.m. 1977.

Vi har tidligere framholdt at resultatene fra prosjektet *Levekår i støpeskjeen* peker i retning av at overgangsstønaden for enslige forsørgere har betydning for familieetableringsmønsteret i de yngre fødselskohortene (Skrede 2002a). Blant ugifte kvinner som ble mor før 25-års alder i første halvdel av 1990-tallet var det en betydelig andel som mottok overgangsstønad. Blant unge kvinner med lav utdanning hadde mødrene høyere inntekt enn kvinner uten barn. Dette trass i at gifte kvinner med lav utdanning gjennomgående hadde svært lav inntekt.

Resultatene av analysen fra Mannskohortregisteret støtter opp under denne antakelsen, spesielt når vi ser på endringene i familieetableringsmønsteret i et litt lengre tidsperspektiv. Da overgangsstønaden for ugifte mødre ble innført i 1967 (og erstattet den tidligere loven om enke- og morstrygd fra 1964), rådte fortsatt sterke normer om at barn helst skulle bli født i ekteskap. I fødselskohortene som etablerte seg med familie i de første tiårene av etterkrigstida, var det mange som ble foreldre relativt tidlig i livsløpet. I denne peri-

oden var det både mulig og vanlig for menn å bli familieforsørger tidlig i livsløpet, og svært ofte var det første barnet allerede på vei når ekteskapet ble inngått (Noack og Østby 1981, Skrede og Sørensen 1983). I disse kohortene kom de aller fleste førstefødslene i ekteskap, og de relativt få førstefødslene utenfor ekteskap fant sted tidlig i livsløpet.

I tiårene som fulgte, har disse normene endret seg. De symbolske ressursene i form av sosial akseptering gjennom ekteskap har fått mindre betydning. Begrepet «å være nødt» å gifte seg er forsvunnet fra dagligtalen. I de aller fleste sosiale lag er det ikke lenger et sosialt stigma knyttet til å være ugift og enslig mor. Dermed blir det også en lavere terskel for å velge bort samboerforholdet som et alternativ for de unge foreldrene, eller å oppløse samboerforholdet kort tid etter at barnet er født.

De materielle betingelsene for familieetableringen har også endret seg. Overgangsstønaden for enslige forsørgere gir kvinnene mulighet til å forsørge seg selv

med støtte fra velferdsstaten i en overgangsperiode. Velferdspolitisk sett har den norske overgangsstønad mer karakter av en garantert minsteinntekt (for en begrenset periode) enn støtteordningene for enslige forsørgere i våre to naboland, hvor økonomisk tilskudd til livsopphold i større grad er knyttet til individuell vurdering av behovet. Overgangsstønad kan også benyttes som støtte til videre utdanning og dermed på sikt bidra til en bedret posisjon på arbeidsmarkedet for de unge mødre. Etter endringene i regelverket f.o.m. 1.1. 1998 er denne overgangsperioden kortet ned, men for mesteparten av perioden som dekkes av vårt datamateriale, kunne overgangsstønad opprettholdes inntil yngste barn var fylt ti år.

I tillegg til at overgangsstønad har gitt kvinner økt økonomisk autonomi, er unge menns forsørgerevne svekket gjennom arbeidsmarkedsendringene. Unge menn med kort utdanning står generelt svakere på arbeidsmarkedet enn tidligere. Relativt sett har de dermed mindre økonomiske ressurser å tilby for en tidlig familieetablering, enn menn i generasjonene som fikk sitt første barn i 1950- og 60-årene, da det stort sett var lett å få arbeid for dem som ville ha det.

Resultatene både fra det tidligere prosjektet *Levekår i støpeskjeen* og fra analysene av datamaterialet fra Mannskohortregisteret tyder på at de sosiale forskjellene i familieetableringsmønsteret slår sterkere ut for unge menn enn for unge kvinner innen dagens unge generasjoner. Kvinners økte autonomi ser ut til å ha bidratt til en sterkere «finsortering» i familiedannelseprosessen for unge menn med relativt kort utdanning, enn for mennene med lengre utdanning. Inntektsforskjellene mellom menn som er samboende og forsørgende fedre og menn som ikke har barn, ev. ikke bor med barn, er større blant menn med kort utdanning enn blant menn med lengre utdanning. Dette må sees i sammenheng med at det er blant kvinnene med lav utdanning vi kan se de tydeligste effektene av økt økonomisk autonomi via velferdspolitiske ordninger. Den sterke «inntektssorteringen» av menn tyder på at kvinner velger bort menn som er dårligere forsørgere. Her ser vi konturene av en spesifikk kjønn- og klassekonflikt, som etter alt å dømme er mer markert i dagens unge generasjoner enn i eldre generasjoner, da mennene hadde mer å tilby for familieetableringen som forsørgere, og da ekteskapet betydde mer for den sosiale aksepteringen.

Høyere terskel for det nære farskapet

Seleksjonsprosessene i det tidligere familieetableringsmønsteret skiller seg fra seleksjonsprosessene senere i livsløpet, ved at de unge mennene er blitt registrerte fedre, samtidig som de i liten grad bor sammen med barn og mor året etter fødselen. De tidligere fødslebidrar dermed til å holde en lavere terskel for regis-

Tabell 3. Andel av fødselskohorten som var henholdsvis registrert far og samboende med barn som han forsørget ved 40 års alder. Utvalgte fødselskohorter 1940-1960

Fødselskohort	Andel med registrert farskap. Prosent	Andel med forsørgerfradrag ¹ . Prosent	N ²
1940	85,4	75,3	21 178
1945	84,6	71,7	29 130
1950	83,8	70,1	29 094
1955	81,2	66,3	29 818
1960	77,8	63,2	28 919

¹ Forsørgerfradrag i skatt ble gitt til personer som forsørget og bodde sammen med barn i alder (0 -18 år. Barn kan være egne barn eller stebarn/fosterbarn.

² N omfatter menn med registeropplysning om inntekt og utdanning ved 40-årsalder (inkludert i de multivariate analysene presentert i tabell 4 og tabell 5).

trert farskap, samtidig som de bidrar til en høyere terskel for det nære farskapet. Trass i at det er noen som fortsatt blir fedre tidlig i livsløpet, er imidlertid hovedtendensen for de yngre fødselskohortene en klart fallende andel fedre ved alle alderstrinn hvor vi kan sammenlikne eldre og yngre kohorter.

I tillegg til den høyere terskelen for biologisk farskap er det blitt en enda høyere terskel for det nære farskapet i de yngre kohortene. Nært farskap er da definert ved forsørgerfradraget, dvs. at mannen bor sammen med og forsørger barn (egne eller stebarn). I det eldste fødselskullet av menn (født 1940) bodde tre fjerdedeler av mennene sammen med og forsørget barn ved 40-årsalder (75,3 prosent). I 1960-kullet var denne andelen redusert til under to tredjedeler (63,2 prosent).

Vi har sett nærmere på seleksjonsprosessene til henholdsvis registrert farskap og til samboende og forsørgende farskap ved samme alderstrinn ved å gjennomføre to logistiske regresjoner (tabell 4 og tabell 5). I den første (modell AI og AII) studerer vi sannsynligheten for at mannen har blitt (registrert) far innen utgangen av året han fylte 40 år. I den andre (modell BI og BII) ser vi på sannsynligheten for at mannen hadde forsørgerfradrag ved skattelikningen i det samme året, dvs. at mannen var gift eller samboende og bodde sammen med barn som han forsørget. Den siste regresjonsberegningen omfatter bare menn som er registrerte fedre. Forsørgerfradraget gjelder for barn som forsørges, uansett om dette er egne barn eller stebarn. Det var imidlertid relativt få menn som hadde forsørgerfradrag ved 40-årsalder uten selv å være registrerte fedre³, og vi valgte derfor å begrense den siste regresjonen til menn som også var registrert fedre. Barn(a) som forsørges ved 40-årsalder behøver imidlertid ikke å være mannens egne barn.

Modell A (I og II) viser at når det gjelder sannsynligheten for å ha blitt far innen 40-årsalder, så er det

² Andelen menn som hadde forsørgerfradrag ved 40-årsalder uten samtidig å ha blitt registrert som far i BESYS, varierte mellom 0,3 (1940) og 0,5 prosent (1960) av antallet menn i de ulike fødselskohortene i tabell 2- dvs. mellom 61 og 150 menn i de enkelte fødselskohortene.

Tabell 4. Modell A: Relativ sjans for å være registrert far ved 40 år etter fødselskohort, utdanning og inntekt. Logistisk regresjon, β -koeffisienter og standardavvik³

	Modell I		Modell II	
	β (st.avvik)		β (st.avvik)	
Konstantledd	0,6457***	(0,0268)	0,5958***	(0,0367)
Kohort				
1940	-0,0211	(0,0260)	-0,1309**	(0,0502)
1945 (ref)	-		-	
1950	-0,0779**	(0,0236)	0,0057	(0,0466)
1955	-0,3188***	(0,0229)	-0,1837***	(0,0469)
1960	-0,6219***	(0,0226)	-0,5287***	(0,0478)
Utdanning ¹ (i år)	-0,0220***	(0,0061)	0,0033	(0,0144)
Inntekt ² (kumulert for siste tre år)				
under 300 (ref)	-		-	
300-500	0,4512***	(0,0284)	0,4504***	(0,0284)
500-700	1,0697***	(0,0250)	1,0729***	(0,0250)
700-900	1,4920***	(0,0256)	1,4919***	(0,0256)
900- 1200	1,6852***	(0,0291)	1,6815***	(0,0292)
over 1200	1,9254***	(0,0358)	1,9331***	(0,0359)
Interaksjonseffekter				
utd. x kohort 1940			0,0442*	(0,0205)
utd. x kohort 1945 (ref)			-	
utd. x kohort 1950			-0,0388*	(0,0183)
utd. x kohort 1955			-0,0573**	(0,0182)
utd. x kohort 1960			-0,0413*	(0,0184)
N	138	139	138	139

¹ Utdanning omregnet fra nivå for høyeste gjennomførte utdanning, ved å bruke gjennomsnittsvarighet av utdanninger gruppert i nivået.

² Inntekt i tusen 2000-kroner.

³ Signifikansnivå: ***p < 0,001, **p < 0,01, *p < 0,05.

først og fremst inntekt som har betydning av de sosio-økonomiske kjennetegnene. I regresjonen har vi brukt kumulert inntekt - målt i prisjusterte 2000- kroner over de siste tre forutgående årene før mannen ble førti år, som mål for økonomiske ressurser. Andelen som har blitt fedre øker markert med økende inntekt. Nå kan det hevdes at det er noe vilkårlig å begrense målingen av økonomiske ressurser til denne treårsperioden. Den mer detaljerte analysen av datamaterialet viser imidlertid at i alle kohortene har menn som har blitt fedre innen 40-årsalder, i gjennomsnitt en bedre inntektsutvikling fram til 40-årsalder enn menn som ikke har barn, også etter at det er kontrollert for ulikheter i utdanningsnivå. Det er derimot ingen positive utslag av utdanning når det gjelder sannsynligheten for å ha blitt far innen 40-årsalder. Utdanningslengden har en klart negativ effekt på sannsynligheten for å ha blitt far innen 40-årsalder i modell I, hvor vi ikke har kontrollert for mulig interaksjon mellom kohort og utdanningslengde. Når vi i modell II kontrollerer for mulig interaksjon, ser vi at det først og fremst er i de yngre kohortene at vi får en negativ effekt av utdanning. Dette tyder på at utdanningseffekten først og fremst måler en utsettelseeffekt i de yngre kohortene. Dette indikerer at det nok kan være et visst potensial for opphenting av utsatte fødsler etter 40 år.

Tabell 5. Modell B: Relativ sjans for å motta forsørgerfradrag ved 40 år etter fødselskohort, utdanning, inntekt og alder ved første fødsel. Logistisk regresjon, β -koeffisienter og standardavvik³

	Modell I		Modell II	
	β (st.avvik)		β (st.avvik)	
Konstantledd	-0,8605***	(0,0535)	-0,3385***	(0,1062)
Kohort				
1940	0,2227***	(0,0295)	0,5255***	(0,1503)
1945 (ref)	-		-	
1950	-0,1459***	(0,0255)	-0,6307***	(0,1374)
1955	-0,3739***	(0,0252)	-1,2077***	(0,1402)
1960	-0,5187***	(0,0259)	-1,7546***	(0,1470)
Utdanning ¹ (i år)	0,1108***	(0,0045)	0,0599**	(0,0099)
Inntekt ² (kumulert for siste tre år)				
under 300 (ref)	-		-	
300-500	0,6037***	(0,0358)	0,6039***	(0,0359)
500-700	1,2749***	(0,0313)	1,2687***	(0,0313)
700-900	1,4641***	(0,0311)	1,4680***	(0,0312)
900- 1200	1,4932***	(0,0341)	1,5061***	(0,0342)
over 1200	1,5049***	(0,0401)	1,4958***	(0,0401)
Alder ved første fødsel				
18-19	-0,7530***	(0,0404)	-0,7546***	(0,0405)
20-24 (ref)	-		-	
25-29	0,3902***	(0,0195)	0,3913***	(0,0195)
30-34	0,3905***	(0,0254)	0,3828***	(0,0254)
35-40	0,4415***	(0,0370)	0,4313***	(0,0370)
Interaksjonseffekter				
utd. x kohort 1940			-0,0293*	(0,0142)
utd. x kohort 1945 (ref)			-	
utd. x kohort 1950			0,0476***	(0,0128)
utd. x kohort 1955			0,0790***	(0,0130)
utd. x kohort 1960			0,1141***	(0,0135)
N (alle registrerte fedre)	113	462	113	462

¹ Utdanning omregnet fra nivå for høyeste gjennomførte utdanning, ved å bruke gjennomsnittsvarighet av utdanninger gruppert i nivået.

² Inntekt i tusen 2000-kroner.

³ Signifikansnivå: ***p < 0,001, **p < 0,01, *p < 0,05.

Sosioøkonomiske kjennetegn slår enda sterkere ut for sannsynligheten for å være samboende far ved 40-årsalder. Sannsynligheten for å bo med og forsørge barn synker generelt for de yngre kohortene. Varigheten av utdanning har imidlertid en sterk og entydig positiv effekt på sannsynligheten for å være samboende far, og den positive effekten av utdanning øker markert for de yngre kohortene. Inntekt har også betydning for sannsynligheten for å være samboende far, men sannsynligheten for å være samboende far ved 40-årsalder endrer seg mindre med økende inntekt enn sannsynligheten for å bli biologisk far innen samme alder. Analysen viser også at å bli far tidlig i livsløpet har en negativ effekt på sannsynligheten for å bo sammen med barn ved 40-årsalder.

Samlet sett tyder dette på at den sterkere økningen i barnløsheten for menn enn for kvinner har sammenheng med økt innslag av skilsmisser og oppløsning av samboerskap. Dermed blir også «bruktmarkedet» mer

aktuelt som partnermarked. Dette gjelder i og for seg begge kjønn, men kvinners økte autonomi (både økonomisk og sosialt) har gitt dem mulighet til lengre søkeperiode, både som «helt» enslige og som enslige forsørgere. Da kan også en «pent brukt» mann med gode ressurser være mer interessant som makevalg enn en «ubrukt» mann med dårligere ressurser. Dette bidrar til den sterkere sosiale seleksjonen i de yngre fødselskohortene.

Resultatene av analysene tyder på at forskjellene etter utdanning i den tidlige familiedannelsesprosessen blir forsterket i det senere livsløpet. Datamaterialet har riktignok begrensninger i hvor langt det er mulig å følge de yngre generasjonene av menn. Analysene viser imidlertid at i kohortene som kunne følges fram til 40-årsalder, hadde unge menn som fikk barn tidlig i livsløpet, lavere sannsynlighet for å være samboende og forsørgende far ved 40-årsalder enn menn som fikk barn senere i livsløpet. Det sterkere utslaget av mennens utdanningsnivå på «samboende far»-andelen i de yngre årsklassene, tyder også på at seleksjonen etter utdanning forsterkes gjennom familieutviklingen senere i livsløpet. Dette støttes av funnene når det gjelder utdanningens utslag på sannsynligheten for skilsmisse. For førstegangs ekteskap inngått i perioden 1980-1999 reduseres sannsynligheten for skilsmisse med økende utdanning for ektefellene – dvs. at skilsmisserisikoen generelt er høyest når ektefellene har kort utdanning (Lyngstad 2004).

Relevans for velferdspolitikken

Resultatene fra analysene bekrefter at det er viktig å følge utviklingen i familiedannelsen både for kvinner og menn. Tendensene til et «krympende faderskap», både når det gjelder andelen menn som blir fedre og andelen menn som bor sammen med barn senere i livsløpet, viser at familiedannelse og familieutvikling legger rammer for det senere livsløpet. Den sterkere økningen i barnløsheten for menn, kombinert med en sterkere sosial seleksjon til det nære foreldreskapet, tyder på at de framtidige utfordringene med en aldrende befolkning vil kunne forsterkes av endringer i

Tabell 6. Andel av befolkningen (utenfor institusjon)¹ med egne barn² etter fødselskohort og kjønn 2001. Prosent

Fødselskohort og kjønn	Prosent	N
1911-1920		
Menn	78,9	50 174
Kvinner	74,3	92 130
1921-1930		
Menn	83,2	130 918
Kvinner	85,1	171 123
1931-1940		
Menn	86,5	167 475
Kvinner	90,4	180 173
1941-1950		
Menn	86,4	280 435
Kvinner	90,7	272 237
1951-1960		
Menn	82,5	316 558
Kvinner	89,0	306 125
1961-1970		
Menn	68,4	349 160
Kvinner	82,2	334 761

¹ Befolkningen tilsvare totalt antall personer i private hushold ved Folke- og bolig tellingen 3.11.2001.

² Personer med egne barn tilsvare personer registrert som mødre/fedre i fødselsfilen i BESYS. Opplysninger om barn i de eldste fødselskohortene omfatter barn registrert ved Folketellingen 1960. Dette kan gi en underrepresentasjon av andelen som har vært foreldre pga. at barn som er døde før 1960 ikke vil være registrert i BESYS.

familie og husholdstrukturen med sterkere forskjeller etter kjønn og sosioøkonomiske kjennetegn enn de vi finner i dagens eldrebefolkning.

I levekårssammenheng gir det å være aleneboende i eldre år større risikoutsatthet mht. hjelpe- og omsorgsbehov. Undersøkelser har vist at eldre hushold som består av flere personer i større grad er selvhjulpne (Lingsom 1991). Det er også lettere å få meddelt et hjelpebehov når det er flere personer i husholdet. Å ha egne barn har også stor betydning for mulighetene for hjelp. Undersøkelser av familiens betydning for en god omsorgssituasjon i eldre år, har dokumentert at eldre og omsorgstrengende som har egne barn (eller svigerbarn), i større grad får hjelpebehov ivaretatt enn eldre uten barn. Dels skyldes dette at barna selv

Tabell 7. Barnløse¹ menn og kvinner i ulike fødselskohorter fordelt etter husholdstype ved Folke- og bolig tellingen 2001. Prosent

Husholdstype	Fødselskohort											
	1911-1920		1921-1930		1931-1940		1941-1950		1951-1960		1961-1970	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Aleneboende	58,5	82,5	57,3	68,5	56,7	55,2	50,6	48,9	50,8	49,1	48,5	48,2
Gift eller samboende uten hjemmeboende barn ²	35,3	11,9	35,7	25,3	33,5	37,6	31,9	41,5	22,9	37,6	23,7	36,0
Gift eller samboende med hjemmeboende barn ²	0,1	-	0,2	-	0,9	0,1	3,3	0,9	6,2	2,0	5,2	1,5
Samboende med minst én av egne foreldre	0	-	0,2	0,1	2,4	0,8	8,6	3,8	14,4	5,5	16,9	8,3
Andre private hushold	6,2	5,6	6,7	6,1	6,6	6,3	5,7	5,0	5,6	5,8	5,8	6,1
N	10 600	23 665	21 965	25 525	22 664	17 331	38 016	25 248	55 389	33 692	110 465	59 569

¹ Barnløse er definert ved at de hverken har eller har hatt egne barn, iflg. opplysninger i BESYS-systemet - jf. note 1, tabell 6.

² Husholdsopplysningene i FoB 2001 skiller ikke mellom egne barn og stebarn (særkullsbarn).

Tabell 8. Menn i fødselskohortene 1961-1970 og 1951-1960 fordelt etter «fedrestatus» ved Folke- og bolig-tellingen 2001. Prosent

«Fedrestatus»	Fødselskohort	
	1961-1970	1951-1960
Har ikke egne barn	31,6	17,5
Har egne barn, bor i hushold uten barn	10,9	15,8
Har egne barn, bor i hushold med barn	58,5	66,6
N	349 160	316 558

bidrar med hjelp, men de sørger også for at det offentlige hjelpeapparatet blir mobilisert (Lingsom 1993, 1997).

I forhold til omsorgsbehovet i morgendagens eldre generasjoner blir det ofte pekt på usikkerheten som knytter seg til effektene av dagens skilsmisse-, gjen-gifte- og samboermønster og hvordan dette vil prege husholdssammensetningen for eldre i kommende generasjoner. Denne usikkerheten styrker behovet for økt oppmerksomhet på utviklingen av og endringene i foreldreskap og familiestruktur. At den demografiske strukturen i morgendagens eldrebefolkning vil endre seg i forhold til dagens eldrebefolkning, kan imidlertid konstateres allerede nå av husholdstrukturen iflg Folke- og bolig tellingen 2001. Etter alt å dømme kan vi vente en høyere andel barnløse og aleneboende menn i morgendagens eldregenerasjoner. Tabell 6 og 7 er hentet fra en pågående kartlegging av den sosio-demografiske strukturen i befolkningen inndelt i ti-årskohorter, på grunnlag av data fra Folke- og bolig-tellingen 2001 og opplysninger om foreldrestatus fra fødselsfilen i BESYS.

Tabell 6 viser at det i den yngste fødselskohorten (født 1961 -70) er en mye mer markert reduksjon i andelen menn med egne barn enn i andelen kvinner med egne barn i 2001. Nå er jo denne kohorten ennå så ung at vi må regne med at andelen med egne barn nok vil øke en god del både for menn og kvinner i løpet av den kommende ti-årsperioden. Kjønnsforskjellen i andel med egne barn er imidlertid såpass stor i denne ti-årskohorten at det neppe er realistisk å vente at den vil komme ned på tilsvarende nivå som i 1951-60 kohorten i 2001, spesielt hvis vi legger vekt på ulikhete-ne i husholdsstruktur ved Folke- og bolig tellingen 2001 for barnløse kvinner og menn (tabell 6). Det er en betydelig høyere andel av de barnløse kvinnene som

levde i parforhold som gift eller samboende enn det var blant de barnløse mennene.

Det er også verdt å merke seg at det er en mye høyere andel av de barnløse mennene enn av kvinnene som selv bor med (minst en) av egne foreldre. Dette gjelder både de middelaldrende i fødselskohortene 1941-60 og i den yngre 1961-70-kohorten. I utgangspunktet antar vi at «foreldre-sambomønsteret» også har et regionalt element i den forstand at det sannsynligvis er mer vanlig i mer perifere kommuner enn i byer og mer sentrale kommuner. I den videre kartleggingen vil vi se nærmere på dette. Vi vil også se nærmere på i hvor stor grad forskjellene i barnløshet etter kjønn i yngre generasjoner kan knyttes til geografisk «mismatch» mellom barnløse menn og barnløse kvinner, i den forstand at kvinnene og mennene har ulikt boset-tingsmønster.

Tabell 7 viser for øvrig at det i de yngre generasjonene er en større andel av de barnløse mennene enn av kvinnene som er gift eller samboende med personer som har særkullsbarn, dvs. at den høyere andelen barnløse blant mennene i noen grad kompenseres av at det er høyere andel menn med stebarn - i hvert fall vurdert ut fra husholdstrukturen i 2001. Samlet sett bekrefter imidlertid datamaterialet fra Folke- og bolig-tellingen også konklusjonene om et krympende sosialt faderskap, i den forstand at det er en betydelig andel av mennene som selv er fedre som ikke bor i hushold med barn. Vi begrenser oss her til å se på situasjonen i de yngste ti-årskohortene, siden husholdsstrukturen for de eldre kohortene generelt vil være preget at barn stort sett vil være flyttet ut av foreldrehjemmet.

Tabell 8 viser at det er en betydelig andel av registrerte fedre både i 1961-1970-kohorten og i 1951-1960 kohorten som ikke bodde i hushold med barn i 2001. Det bredere aldersspennet medfører imidlertid at vi ikke kan sammenlikne direkte med fordelingene for 1955- og 1960-kohortene i tabell 3 foran. For 1951-1960-kohorten må vi også ta høyde for at denne andelen også vil være påvirket av at barn kan være flyttet ut av foreldrehjemmet. Det er imidlertid stor grad av konsistens mellom bildene som gis av de to tabellene når det gjelder en høyere terskel til det nære farskapet i de yngre kohortene. Tabell 9 viser at det også er en relativt beskjeden andel av mennene i de to yngste

Tabell 9. Fordeling etter husholdstype for menn som selv er registrert som fedre, men ikke bor i hushold med barn. Folke- og bolig tellingen 2001

Husholdstype	Fødselskohort					
	1971-1980		1961-1970		1951-1960	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Aleneboende	8 627	56,0	26 645	70,2	28 503	57,1
I parforhold (gift eller samboende) uten barn	1 442	9,4	5 409	14,3	15 970	32,0
I hushold med minst én av egne foreldre	4 308	28,0	3 553	9,4	1 129	2,3
Flerfamilie hushold uten barn	1 022	6,6	2 368	6,2	4 357	8,7
N	15 399	100,0	37 975	100,1	49 959	100,1

kohortene som hadde etablert seg i nye parforhold i 2001.

Utfordringer for velferdspolitikken

Samlet sett styrker datamaterialet fra Folke- og bolig-tellingen 2001 konklusjonen om at det er viktig å følge både kvinner og menn i den løpende statistikken over fødsler og i analyser av utviklingen i familiestruktur. I et velferdspolitisk perspektiv er det også grunn til å rette større oppmerksomhet mot de økende forskjellene i familiedannelseprosessen, spesielt mot den økende andelen av «tidlige» barn som blir født av foreldre som ikke bor sammen eller lever i ustabile parforhold med høy risiko for oppløsning etter kort tid.

Isolert sett er det naturligvis positivt at støtteordningene for enslige forsørgere har økt kvinnes økonomiske autonomi, men det er samtidig problematisk at støtteordningene på denne måten også indirekte bidrar til et ustabil grunnlag for den videre familiedannelseprosessen, spesielt den som skjer i det tidlige livsløpet, før de unge har fått lagt et grunnlag for det videre livsløpet i form av utdanning eller et fotfeste på arbeidsmarkedet. Familie- og likestillingspolitikken bør i større grad rettes mot begge kjønn, med målet å tydeliggjøre for unge menn at foreldreskap og familiedannelse har stor betydning også for deres senere livsløp. Bortsett fra kontantstøtten retter den gjeldende familie- og likestillingspolitikken seg mot foreldre som er etablert i yrkeslivet eller under utdanning. Unge fedre med ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet har større sjanse for å bli marginalisert i foreldreskapet, både fordi de ikke blir «fanget opp» via familiepolitiske støtteordninger som retter seg mot yrkesaktive fedre, og fordi fars fravær innebærer at mor blir berettiget til overgangsstønad.

Teoretisk sett kan fedre som er arbeidsledige eller har marginal tilknytning til arbeidsmarkedet være mot-takere av kontantstøtte. Det forutsetter imidlertid at mor er yrkesaktiv eller under utdanning, fordi kontantstøtten i seg selv er for liten til å leve av. Hvis mor også har en marginal tilknytning til arbeidsmarkedet eller ikke er under utdanning, reduserer det sannsynligvis fars muligheter til å bli kontantstøtttemottaker. Det bør rettes større oppmerksomhet mot problematiske, indirekte virkninger av velferdspolitikken i retning av å forsterke sosiale forskjeller, mellom ulike grupper av foreldre og mellom barn i ulike typer familier.

Referanser

Andersson, G. (2002): Fertility developments in Norway and Sweden since the early 1960s: *Demographic Research* 6: 67-87, available at www.demographic-research.org/Volumes/vol6/4/.

Andersson, G. (2004): Childbearing Developments in Denmark, Norway, and Sweden from the 1970s to the 1990s: A Comparison, *Demographic Research* 10, Special Collection 3, Article 7: 153-176, available at www.demographic-research.org/Volumes/vol10/3.

Blom, S., T. Noack og L. Østby (1993): *Giftermål og barn - bedre sent enn aldri*, Sosiale og økonomiske studier 81, Statistisk sentralbyrå.

Byberg, I.H., A. Foss og T. Noack (2001): *Gjete kongens harer - rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken*, Rapporter 2001/40, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. (2000): New Fertility Trends in Norway, *Demographic Research* 2, www.demographic-research.org/Volumes/Vol2/3.

Lesthaeghe, R. (1995): The second demographic transition – An interpretation. In K. Oppenheimer og A.-M. Jensen (red.): *Gender and family change in industrialized countries*. Oxford: Clarendon Press: 17–62.

Lingsom, S. (1991): *Hjelp etter behov? Offentlig og privat omsorg for hjemmeboende eldre*, INAS-rapport 91-5, Oslo: INAS.

Lingsom, S. (1993): Fra studentopprør til eldreomsorg. Hvordan er 68-ere som omsorgsgivere? i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bd.34: s. 297-317.

Lingsom, S. (1997): *The Substitution Issue. Care Policies and Their Consequences for Family Care*, Oslo: NOVA.

Lyngstad, T.H. (2004): The Impact of Parents' and Spouses' Education on Divorce Rates in Norway, *Demographic Research* 10: 121-142, available at www.demographic-research.org/Volumes/vol10/3.

Noack, T. og L. Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner. Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977*, Sosiale og økonomiske studier 49, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, K. (1999): «Drømmen, dyden og belønningen» i Birkelund, G.E., A.-K. Broch-Due og A. Nilsen (red): *Ansvar og protest. Kjønn, klasse og utdanning i senmoderniteten* (Festskrift til Hildur Ve på 70årsdagen 15/9 1999). Bergen: Sosiologisk institutt. Universitetet i Bergen: 281–308.

Skrede, K. (2002a): «Towards gender equality in Norway's young generations?» in J. Carling (red): *Nordic demography: Trends and differentials, Scandinavian Population Studies*, 13. Oslo: Unipub/Nordic Demographic Society: 191–218.

Skrede, K. (2002b): *Family formation, breadwinning responsibilities and selection to social fatherhood: A higher threshold for today's young generations?* Paper presentert på ESPE Annual Meeting, Bilbao, Spania, 13.-15. juni 2002 og ved XV World Congress of Sociology, Brisbane, Australia, 7.-13. juli 2002.

Skrede, K. (2003a): «Gender, Generations and Life Courses in the Melting Pot» i J. Eriksen og L. Gulbrandsen (red.): *Natalie Rogoff Ramsøy: En pioner i norsk og internasjonal sosiologi – Et minneskrift*. NOVA-rapport 10/03. Oslo: NOVA: 59–87.

Skrede, K. (2003b): *Opening the black box: Some preliminary findings on early transition to parenthood and the role of cohabiting unions in early family formation in Norway*. Paper presentert ved workshop: *Das «vernächlässigte» Geschlecht in der familienforschung: Analysen zum Heirats- und Geburtenverhalten von Männern in Deutschland*, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock 27.-28. februar 2003.

Skrede, K. (2004): *Familiepolitikens grense - ved «likestilling light»?* i A.L. Ellingsæter og A. Leira (red.): *Familien og velferdsstaten - utfordringer og dilemmaer*, Oslo: Gyldendal Akademisk: 160 -200

Skrede, K. og A. Sørensen (1983): *På spor av en ny kvinnerolle?* i K. Skrede og K. Tornes (red.): *Studier i kvinners livsløp*, Oslo: Universitetsforlaget: 198–240.

Skrede, K. og T.H. Lyngstad (2003): *Early childbearing and men's family formation*, Paper to Euresco Conference «The Second demographic Transition in Europe», Spa, Belgia, 19–24 juni.

Statistisk sentralbyrå (2004a): <http://www.ssb.no/emner/02/02/10/fodte>.

Statistisk sentralbyrå (2004b): *Statistisk årbok 2004*, NOS D 299.

van de Kaa, D.J. (1987): *Europe's second demographic transition*. *Population Bulletin* (42)1.